

Jaroslav Coranić, *Z dejin
gréckokatolíckej Cirkvi na Slovensku,*
České Budejovice 2014, ss. 526

Stanisław Nabywaniec

INSTYTUT HISTORII
UNIwersYTET RZESZOWSKI

Na słowackim rynku historiograficznym ukazała się bardzo interesująca publikacja autorstwa dr. Jarosława Coranicia, pracownika naukowego Wydziału Teologii Greckokatolickiej i kierownika Katedry Nauk Historycznych na tymże wydziale Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie. Publikacja poświęcona jest dziejom Cerkwi greckokatolickiej na Słowacji od czasów przedunijnych – tytułem wprowadzenia w problematykę – aż do czasów współczesnych. Monografia ukazała się jako efekt końcowy międzynarodowego projektu badawczego realizowanego przez Wydział Teologii Greckokatolickiej na Uniwersytecie Preszowskim oraz Centrum Historii i Historii Teologii Kościoła na Wydziale Teologicznym w Czeskich Budziejowicach. Publikacja została wydana przez Stowarzyszenie św. Jana Nepomucena diecezji w Czeskich Budziejowicach we współpracy z Wydziałem Historii Środkowoeuropejskiej Teologii na Uniwersytecie Czech Południowych w Czeskich Budziejowicach.

Publikacja, poprzedzona wieloletnią kwerendą i pracą redakcyjną, ukazała się w przededniu dwusetnej rocznicy utworzenia greckokatolickiego biskupstwa preszowskiego.

Monografia składa się z dziesięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział ukazuje dzieje kościelne na terenie dzisiejszej Słowacji od czasów Państwa Wielkomorawskiego aż do utworzenia diecezji mukaczewskiej. Autor zatem omówił tu okres wielkomorawski, ukazując cyrylo-metodiańskie chrześcijaństwo od końca IX w. do momentu kolonizacji wołoskiej. Przedział czasowy od powstania

eparchii mukaczewskiej do powstania diecezji preszowskiej Coranić omawia w drugim rozdziale, zatytułowanym *Biskupstwo mukaczewskie*. Autor najpierw ukazał przebieg kolonizacji wołoskiej, a następnie dzieje eparchii mukaczewskiej do chwili zawarcia unii użhorodzkiej w 1646 r. Również samej unii użhorodzkiej, podpisanej 24 kwietnia 1646 r., poświęcił on osobny podrozdział. Omawiając okres od zawarcia unii do momentu powstania eparchii preszowskiej, Coranić zaprezentował kolejne etapy dziejów diecezji mukaczewskiej w latach 1646–1818.

Drugi rozdział poświęcił pierwszemu etapowi historii eparchii preszowskiej (1818–1876). Omówił tu koszycki wikariat, funkcjonujący w ramach eparchii mukaczewskiej, i przedstawił proces podziału mukaczewskiego biskupstwa oraz proces wydzielenia nowej, preszowskiej eparchii. Rozdział ten zakończył zaprezentowaniem pontyfikatów biskupa Gregora Tarkovicia (1816–1841) i biskupa Józefa Gaganca (1843–1875), kierujących diecezją preszowską. W następnym rozdziale Coranić ukazał pontyfikaty kolejnych eparchów preszowskich pod rządami austro-węgierskiej monarchii do 1918 r. Okresowi czechosłowackiemu (1918–1939) autor poświęcił piąty rozdział, w którym omówił przypadające na ten czas kolejne trzy pontyfikaty greckokatolickich biskupów preszowskich.

Coranić bardziej problemowo przedstawił dzieje Cerkwi greckokatolickiej na Słowacji, po oddzieleniu się jej od Czech i utworzeniu państwa, na którego czele stanął jako prezydent ks. Józef Tiso. Autor zajął się tu zatem pozycją Cerkwi greckokatolickiej na Słowacji w latach 1939–1945, jej podejściem do kwestii politycznych, narodowych i osobno do kwestii żydowskiej. Omówił również organizację terytorialno-administracyjną Cerkwi greckokatolickiej na Słowacji w latach 1938–1945. Analizując krótki okres wolności tejże Cerkwi w pierwszych latach powojennych (1945–1950), ukazał ją na tle sytuacji społeczno-religijnej w Czechosłowacji w tym samym czasie.

Najboleśniejszy okres w dziejach słowackiego Kościoła greckokatolickiego w latach 1950–1968 Coranić omówił w rozdziale ósmym. Najpierw przedstawił losy biskupa Pawła Piotra Gojdicia OSBM w dziesięcioleciu 1950–1960, następnie ukazał los biskupa Wasyla Hopki od 1950 r. do praskiej wiosny w 1968 r. Zarysował

również obraz duchowieństwa greckokatolickiego i alumnów seminarium duchownego w latach 1950–1968. W następnej kolejności przeszedł do prezentacji świeckich grekokatolików, położenia Cerkwi w latach wzmożonego terroru oraz próby jej legalizacji. W dziewiątym rozdziale autor ukazał Cerkiew greckokatoliczną w czasie reglamentowanej wolności, od praskiej wiosny do jedwabnej rewolucji. Na okres ten przypadły oficjalne zalegalizowanie Cerkwi greckokatolickiej w Czechosłowacji oraz rządu w diecezji preszowskiej administratora apostolskiego Jana Hirki (1968–1989).

Ostatni okres dziejów Cerkwi greckokatolickiej, od 1989 r. do chwili obecnej, ukazał autor w dziesiątym rozdziale. Pomijając dwa pierwsze lata, etap ten realizuje się na niepodległej Słowacji, do 2002 r. pod przewodnictwem biskupa Jana Hirki. Coranić zaprezentował podział terytorialno-administracyjny greckokatolickiego biskupstwa preszowskiego w latach 1990–2002, rozliczenia prawne w zakresie majątku pomiędzy Cerkwią greckokatoliczną a prawosławną w latach 1990–2000. Przedstawił również posługę biskupią ks. dr. Jana Babjaka SJ, najpierw jako biskupa (2003–2008), a następnie jako arcybiskupa i metropolity preszowskiego. Autor omówił także przekształcenie biskupstwa preszowskiego w arcybiskupstwo i powstanie metropolii, w której skład oprócz archidiecezji preszowskiej weszły eparchie koszycka i bratysławska greckokatolicka. Na koniec ukazał wzrost liczby wiernych greckokatolickich na Słowacji na przykładzie danych z lat 1991, 2001 i 2011.

Cerkiew greckokatolicka – jak pisze Coranić – prezentuje wschodni model chrześcijaństwa, ale jednocześnie stanowi organiczną część Kościoła katolickiego, Kościoła powszechnego. Różnica w odniesieniu do Kościoła rzymskokatolickiego nie dotyczy istoty wiary – eklezjologia i dogmaty są identyczne, tylko formy obrzędów i dyscypliny kościelnej są właściwe tradycji orientalnej – grekobizantyjskiej. Jest więc Cerkiew greckokatolicka na Słowacji Kościołem wschodnim, ale jednocześnie i Kościołem zachodnim, w takim samym znaczeniu, w jakim Kościół rzymskokatolicki jest nosicielem tradycji św. św. Cyryla i Metodego. Cerkiew greckokatolicka pielęgnuje starą teologiczną, liturgiczną i ascetyczną tradycję, obrzędy, oryginalność i mentalność

wschodnią – bizantyjską, ale posiada związki z Zachodem, Rzymem i przynależy do nich. Zanurzona jest we wschodnim modelu, podobnym do prawosławnego, ale jest zjednoczona z Rzymem. Jest bipolarna, a jednocześnie ma własną wschodnią tożsamość – zachowała dziedzictwo orientalnej tradycji, które nie są już obecne w Kościele zachodnim. Stanowi to oczywisty dowód, że jest możliwe utrzymanie własnej specyfiki bez zerwania jedności z Rzymem. Cerkiew greckokatolicka uobecnia starożytne tradycje apostołskie oraz praktyki Wschodu i Zachodu, tworząc w ten sposób chrześcijańską symbiozę, nawiązując tym samym do świętych Cyryla i Metodego, przynależących i do Bizancjum, i do Rzymu.

Współcześnie obszarem Cerkwi greckokatolickiej – wywodzącej się od unii użhorodzkiej – jest wschodnia Słowacja, z Preszowem, będącym siedzibą arcybiskupstwa i metropolii, której podlegają dwie sufraganie w Koszycach i Bratysławie. Cerkiew greckokatolicka jest obecnie na Słowacji trzecim co do wielkości Kościołem. Wielu grekokatolików słowackich w przeszłości wyemigrowało z kraju, a ich potomkowie kultywują tradycję ojców w Stanach Zjednoczonych, w Kanadzie i w byłej Jugosławii.

Coranić w swojej książce zajął się też problemem terminologicznym. Zwrócił uwagę, że określenie „Cerkiew greckokatolicka” weszło w użycie po roku 1773, po synodzie biskupów węgierskich – Słowacja była wówczas częścią Węgier – w Wiedniu, kiedy szukano właściwej nazwy dla katolików o tradycji grekobizantyjskiej. Użyto wtedy sformułowania *graeci ritus catholici*, od którego pochodne są słowa „grekokatolicy”, „Cerkiew greckokatolicka”. Autor postawił pytanie, czy jest to prawidłowe określenie, czy też może być ono kwestionowane. Wskazał również, że w przeszłości, kiedy grekokatolicy słowaccy emigrowali za granicę, termin „grekokatolicy” był przyczyną wielu nieporozumień. Jakkolwiek Coranić określenie to uważa za niewłaściwe, podkreśla, że na Słowacji ma ono swe uzasadnienie historyczne i nadal jest powszechnie stosowane. Autor poruszył również kwestię używania innych nazw, jak „Cerkiew rusińska”, „Słowacy obrządku bizantyjskiego”, „Węgrzy rytu bizantyjskiego” itp., terminy te jednak odnoszą się raczej do państwa, na którego terenie Cerkiew się znajduje, a nie do jej wyznawców.

W tym miejscu czytelnikowi polskiemu warto przypomnieć, że słowacka Cerkiew greckokatolicka nie jest historycznie i administracyjnie tożsama z Cerkwią greckokatolicką w Polsce, zwaną dzisiaj u nas również bizantyjsko-ukraińską. W Polsce Cerkiew ta powstała w wyniku unii zawartej z Rzymem w Brześciu w 1596 r. Na Słowacji mamy do czynienia z unią użhorodzką z 1646 r. Nawet w okresie zaborów Cerkiew słowacka nie była podporządkowana galicyjskiej hierarchii greckokatolickiej – takim pomysłem biskupa lwowskiego Leona Szeptyckiego i zamierzeniom cesarzowej Marii Teresy przeciwstawili się nie tylko grekokatolicy słowaccy, lecz także i siedmiogrodzcy – ale hierarchii łacińskiej na Węgrzech. Niestety były i są nadal podejmowane próby zacierania odrębności obu tych Cerkwi unickich przez środowiska ukraińskie. Cerkiew na Słowacji zdołała jednak zachować swą odrębność, co widoczne jest również w stosowaniu języka słowackiego w liturgii oraz we wprowadzeniu kalendarza gregoriańskiego, w praktyce oznacza to, że święta Bożego Narodzenia obchodzone są na Słowacji w jednym terminie wraz z Kościołem łacińskim.

Monografia Coranicia jest pierwszym całościowym ujęciem dziejów Cerkwi greckokatolickiej powstałej w wyniku unii kościelnej zawartej w 1646 r. w Użhorodzie, w granicach dzisiejszej Słowacji. Wprawdzie autor nie uwzględnił całości obszaru objętego strukturami tej Cerkwi i zamieszkałego przez jej wyznawców, gdyż od 1818 r. zajął się wyłącznie (archi)diecezją preszowską, niemniej jednak zważywszy, iż większość tego terenu znajduje się dzisiaj w granicach niepodległej Słowacji, należy z uznaniem odnieść się do monumentalnego dzieła Coranicia.

Rangę naukową monografii podnosi jej mocne osadzenie na źródłowym fundamencie. Autor przeprowadził bowiem dogłębną kwerendę archiwalną w licznych archiwach słowackich i czeskich oraz w archiwum rzymskim Sekretariatu Stanu. Najowocniejsza okazała się kwerenda w archiwum greckokatolickiego biskupstwa w Preszowie. Pozostałe archiwa, w których autor przeprowadził badania, to: archiwum im. Michala Lacka, archiwum słowiańskie w Bratysławie, państwowe archiwa w Preszowie, Koszycach i Bratysławie, archidiecezjalne archiwum w Trnavie, archiwum wydziałowe Wydziału Teologii Greckokatolickiej w Preszowie, historyczne archiwum Sekretariatu Stanu oraz państwowe

archiwum w Pradze. Archiwa te niewątpliwie dostarczyły Conanicowi wystarczającej ilości materiału źródłowego, by stworzyć solidną monografię, tym bardziej że informacje archiwalne uzupełnił on źródłami drukowanymi i bardzo szeroką paletą literatury przedmiotu, a częściowo także zasobami netograficznymi. Mimo wszystko jednak rodzi się pytanie, dlaczego nie wykorzystał zasobów z Allgemeines Verwaltungsarchiv w Wiedniu, archiwów kościelnych na Węgrzech, Archiwum Propagandy Wiary w Rzymie – Kongregacji Propagandy Wiary podlegają wszystkie Kościoły orientalne, katolickie do 1917 r., natomiast Kongregacji Kościołów Wschodnich w Rzymie podlegają od 1917 r. Kościoły unickie. Zapewne znajdujące się w tych archiwach źródła ubogaciłyby merytorycznie tę publikację. W wykorzystanej przez autora, bogatej przecież, literaturze przedmiotu zabrakło monumentalnego, liczącego już ok. 130 lat dzieła greckokatolickiego biskupa i historyka Kościoła Juliana Pelesza *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* (Bd. 2, Wien 1881), a także publikacji znane go historyka i ekumenisty, znawcy dziejów Kościołów unickich w Europie Środkowej i Wschodniej, Ernsta Christopha Suttnera. Redaktorskim niedostatkim omawianej monografii jest brak indeksu miejscowości.

Prezentowana monografia jest cenną publikacją naukową. Byłoby dobrze, gdyby została przełożona na język polski. Paradoksalnie bowiem wiedza na temat dziejów kościelnych naszego bliskiego sąsiada, jakim jest Słowacja, jest bardzo znikoma.

Od redakcji

W środowisku historyków związanych z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie pojawiła się inicjatywa powołania międzynarodowego pisma promującego historię, a zwłaszcza dzieje Kościoła katolickiego w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Dotychczas w żadnym polskim uniwersytecie oraz instytucie badawczym nie wydaje się podobnego naukowego czasopisma.

Ważną przesłanką do powołania takiego pisma jest zamysł twórcy uczelni św. Jana Pawła II, który w akcie erygującym wydział historyczny wyraził życzenie, by związani z nim pracownicy naukowcy zajmowali się dziejami Kościoła, „ze szczególnym uwzględnieniem dziejów chrześcijaństwa w krajach Europy Środkowej i Wschodniej”. W zamysle redakcji czasopismo ma być wydawane cztery razy w roku w wersji elektronicznej i papierowej (pierwotna wersja wydawnicza – wersja elektroniczna).

Przyjęto następujące zasady wydawnicze:

1. Publikuje się artykuły i edycje tekstów źródłowych: (a) dotyczące historii i dziejów Kościoła, „ze szczególnym uwzględnieniem dziejów chrześcijaństwa w Europie Środkowej i Wschodniej”; (b) poświęcone nowej tematyce, lub zasadniczo zmieniające dotychczasowe rezultaty badań; (c) oparte na pierwszorzędnych i kompletnych źródłach.
2. W tekście artykułu baza źródłowa ma być regularnie cytowana.
3. Preferowane będą teksty, w których we wstępie autor będzie omawiał: (a) problem badawczy; (b) dotychczasową literaturę przedmiotu; (c) umiejscowienie opisywanego zagadnienia w historii; (d) informacje dotyczące metodologii badań.
4. Artykuły będą przyjmowane w języku: polskim, francuskim, angielskim, niemieckim, hiszpańskim, włoskim, rosyjskim.
5. Każdy tekst opublikowany w innym języku niż angielski będzie posiadał angielskie streszczenie.
6. Autorzy powinni złożyć oświadczenie, że ich prace nie były w części lub w całości publikowane lub że nie zostały złożone do druku w żadnym innym wydawnictwie.
7. Objętość tekstu ma wynosić ok. 25 stron (60 tys. znaków) oraz posiadać *résumé* na 10 linijek.
8. Każdy artykuł będzie recenzowany przez dwóch zewnętrznych recenzentów, na formularzach znajdujących się na stronie redakcji.
9. W razie sugestii recenzentów dotyczących wniesienia poprawek muszą one być uwzględnione przez autora.

